Mimar Sinan'ın İnşaat Süreç Yönetimi ve İş Etüdü Boyutu: Kanıtlayıcı Belgeler

Sorunun özeti: Mimar Sinan'a ait yapım süreçlerinin modern anlamda "iş etüdü / süreç analizi" belgeleri mevcut mudur? Bu rapor, elimizde bulunan birincil arşiv belgelerini ve anlatı kaynaklarını derlemektedir.

Kısa Cevap

Modern anlamda "iş etüdü süreç analizi" başlıklı bir belge yoktur; ancak Sinan'ın süreç yönetimini kanıtlayan zengin birincil arşiv belgesi (Süleymaniye inşaat defterleri, keşif defterleri, Sinan'a yazılan hükümler) mevcuttur. Bu belgeler, dönemsel iş ve zaman etüdü kayıtları olarak okunabilir.

1. Süleymaniye İnşaat Defterleri (En Güçlü Kanıt)

Süleymaniye Külliyesi'nin 1548–1557 arasındaki inşaatının son 5 yıl 7,5 aylık dönemine ait muhasebe defterleri neredeyse eksiksiz günümüze ulaşmıştır. Usta ve amelelere her hafta sonunda ödenen ücret ve nafakalar, *çalışılan günlerle birlikte* kaydedilmiş; bu dönemde şantiyede 2,6 milyondan fazla iş günü çalışıldığı bu defterlerden anlaşılmıştır[1]. Bu kayıtlar, esas olarak iş-ölçüm (work measurement) karakterindedir.
Defterler Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde D.43 numarada tutulmakta ve 1950'lerde Ömer Lütfi Barkan öncülüğünde yayımlanmıştır[2]. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D.1137 numarada kayıtlı bir cami inşaat defteri daha bilinmektedir.

2. Keşif Defterleri (Süreç ve Maliyet Kontrol Mekanizması)

Osmanlı sisteminde işe başlamadan önce *Keşf-i Evvel Defteri* (ön keşif), iş bitiminde *Keşf-i Sânî Defteri* (son keşif) düzenlenir, ikisi karşılaştırılarak esas maliyet saptanırdı[3]. Keşifler imalat türlerine ve metraja dayanır, Mimarbaşı tarafından defter halinde Defterdarlığa sunulur, Sadrazam onayı ("buyrultu") ile geçerlilik kazanırdı; ödemeler iş yapıldıkça (bugünkü istihkak benzeri) yapılırdı[4][5].

3. Sinan'a Doğrudan Atıf Eden Belgeler

Hassa Mimarlar Ocağı'nın görev tanımı: "bütün inşaatların planlarını çizmek, onarımlarını yapmak, keşif bedellerini hesaplamak ve uygulamanın yürütülmesi"[6].
1571 tarihli, Edirne Hızırlık onarımı için Sinan'a yazılan hüküm: "onarıma muhtaç yerleri onarıp ne kadar akçe harcandığını yazıp bildiresin, saçup savurmaktan sakınasın" — yani harcama raporlaması ve israf kontrolü doğrudan Sinan'dan istenmiştir[7].

---

[1]Büyük İstanbul Tarihi, "Süleymaniye Camii ve Külliyesi": https://istanbultarihi.ist/312-suleymaniye-camii-ve-kulliyesi
[2]Sanat Tarihinin Yazma ve Arşiv Kaynakları (DergiPark): https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/653687
[3]Türk Tarih Kurumu Belleten, "Edirne Selimiye Külliyesi'nde 1761-1762 Yıllarında Gerçekleştirilen Onarımlar": https://belleten.gov.tr/eng/full-text/3711/tur
[4]Türk Tarih Kurumu Belleten, "Osmanlı Devletinde 'Eski Eser' ve 'Onarım' Üzerine Gözlemler": https://belleten.gov.tr/tam-metin/1878/tur
[5]Hersek, M. C., "Mimârlar ve Yapı Esnafı", İSAM (1990): https://isamveri.org/pdfdrg/D00064/1990_1/1990_1_HERSEKMC.pdf
[6]TDV İslâm Ansiklopedisi, "Mimari" maddesi: https://islamansiklopedisi.org.tr/mimari
[7]Türk Tarih Kurumu Belleten, "Osmanlı Devletinde 'Eski Eser' ve 'Onarım' Üzerine Gözlemler" (1571 tarihli Hızırlık hükmü): https://belleten.gov.tr/tam-metin/1878/tur

Sinan döneminde yaz-kış (Hızır-Kasım) ücret farkı kaldırılmış, ücretlerin para değerindeki değişime göre ayarlanması ilkesi getirilmiştir; 1587'de padişahın Sinan'a gönderdiği buyrukta, başmimarın isteği üzerine işçi-usta ücretlerinin artırıldığı okunmaktadır[8].

4. Anlatı Kaynakları (Süreç Anlatısının Birincil Kaynakları)

Sinan'ın kendi ağzından, genç arkadaşı şair-nakkaş Mustafa Sai Çelebi'nin kaleme aldığı *Tezkiretü'l-Bünyan* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*[9]; ayrıca Topkapı Sarayı Arşivi D.1461/3'teki "Adsız Risale" ve D.1461/4'teki *Risâletü'l-Mi'mâriyye*[10]. Süleymaniye Külliyesi'nin toplam maliyeti 53.782.980 akçe (yaklaşık 3 ton 200 kg altın) olarak hesap defterlerinden bilinmektedir[11].

5. Kurumsal Çerçeve

İmparatorluğun genişliği ve ulaşım koşulları göz önüne alınırsa başmimar her eseri bizzat inşa etmemiş; bazı yapıların yalnızca planlarını çizmiş, projeyi gözden geçirmiş ve yardımcıları vasıtasıyla inşaat süreçlerini denetlemiştir. Yapıların kâğıt üzerine çizilmiş projelere göre inşa edildiği düşünülmektedir[12]. Devlet projelerinde çalışan mimarları organize etmek, projeleri denetlemek ve inşaat süreçlerini koordine etmek üzere kurulan Hassa Ocağı'nın başına 16. yüzyılda Mimar Sinan geçmiş ve kuruma altın çağını yaşatmıştır[13].

Sonuç

Mimar Sinan dönemine ait, modern iş etüdü terminolojisiyle yazılmış bir belge yoktur. Bununla birlikte, Süleymaniye inşaat muhasebe defterleri (haftalık ücret ve iş günü kayıtları), keşif defterleri (ön/son keşif ve maliyet kontrol döngüsü) ve Sinan'a yazılan hükümler; iş ölçümü, maliyet kontrolü, ücret yönetimi ve süreç denetimi uygulamalarının 16. yüzyıl Osmanlı inşaat yönetiminde sistematik biçimde yer aldığını belgeler niteliktedir. Bu alandaki en kapsamlı modern akademik inceleme Gülru Necipoğlu'nun *The Age of Sinan* adlı çalışmasıdır.

---

[8]Hersek, M. C., "Mimârlar ve Yapı Esnafı", İSAM (1990) — 1587 tarihli buyruk: https://isamveri.org/pdfdrg/D00064/1990_1/1990_1_HERSEKMC.pdf
[9]Fikir Turu, "Mimar Sinan'ı 'büyük' yapan ne?": https://fikirturu.com/kultur-sanat/mimar-sinani-buyuk-yapan-ne/
[10]Hayati Develi, "Mimar Sinan ve Tezkiretü'lbünyan Hakkında": http://www.geocities.ws/hayatideveli/sinan.htm
[11]Yedikita, "Mimarlık Tarihimizin En Büyük İnşa Organizasyonlarından: Süleymaniye": https://yedikita.com.tr/mimarlik-tarihimizin-en-buyuk-insa-organizasyonlarindan-suleymaniye/
[12]TDV İslâm Ansiklopedisi, "Sinan" maddesi: https://islamansiklopedisi.org.tr/sinan
[13]DergiPark, "Osmanlı Hassa Ocağında Mimarlık/Mühendislik Eğitimi": https://dergipark.org.tr/tr/pub/taksad/article/1702751